

¹С.К. Барышева, ²Р. Гүлімбетова

¹э.ғ.к., доцент м.а., «Тұран» Университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

e-mail: bsk0trz@gmail.com

²докторант, «Каспий қоғамдық университеті» АҚ, Қазақстан, Алматы қ.,

e-mail: gulimbetova.ru@mail.ru

**АҚША-НЕСИЕ САЯСАТЫ ЭКОНОМИКАНЫ
ТИІМДІ БАСҚАРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа. Ақша-несие саясаты – мемлекеттің иелігінде болатын экономикалық саясаттың ең қуатты құралдарының бірі. Ол айналыстағы ақша массасын, несие көлемін, сыйақы (мүдделендіру) мөлшерлемесін өзгертуге және жалпы банк жүйесінің қызметін реттеуге бағытталған шаралар жиынтығы. Сол себепті мақалада ақша-несие саясатының негізгі мәселелері мен даму бағыттары талқыланады. Яғни, Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі қазіргі уақытта қандай әдістер мен құралдарды пайдаланады, олардың негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері, ақша-несие саясатының макроэкономикалық нәтижелері қарастырылады. Соған байланысты бұл мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының экономикасын мемлекеттік реттеудің қаржылық-несиелік әдістерін, ақша-несие саясатын жан-жақты зерттеу болып табылады. Тақырыпты зерттеу барысында экономикалық жағдайларды зерттеуде қолданылатын экономикалық әдістер пайдаланылды. Мақаланың негізінде соңғы 2017, 2018 жылдардағы ақша-несие саясатының жағдайы мен көрсеткіштері салыстырылып, 2019 жылы ақша-несие саясатында болатын өзгерістер мен бағыттар ашылған. 2018 жылы Ұлттық Банк ақшаны және валюталық нарықтарды, сондай-ақ мемлекеттік бағалы қағаздар нарығын одан әрі дамытуға бағытталған болды, соған сәйкес ақша-несие саясатының тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар бастамалардың маңыздылығы көрсетілді. Зерттеу нәтижелері студенттерге оқу барысында қолдануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Қазақстан, ақша-несие саясаты, пайыздық мөлшерleme, ақша базасы, инфляциялық таргеттеу.

¹S.K. Barysheva, ²R. Gulimbetova

¹candidate of economic sciences, Associate Professor, «Turan» University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: bsk0trz@gmail.com

²doctoral student, JSC “Caspian social University”, Kazakhstan, Almaty, e-mail: gulimbetova.ru@mail.ru

**Monetary policy as a tool
of efficient management of the economy**

Abstract. Monetary policy is one of the most powerful instruments of economic policy owned by the state. This is a set of measures aimed at changing the money supply, loan amount, interest rate and regulation of the banking system as a whole. That is why the article discusses the main issues of monetary policy and its development trends. In other words, what methods and tools are currently used by the National Bank of the Republic of Kazakhstan, their main advantages and disadvantages, macroeconomic results of monetary policy. In this regard, the purpose of this article is to study the financial and credit methods of state regulation of the economy of the Republic of Kazakhstan and the concept of monetary policy. The study used economic methods used in the study of economic conditions. The article analyzes the situation and indicators of monetary policy for the last two years of 2017 and 2018, as well as changes and trends in monetary policy in 2019. In 2018, the National Bank focused on the further development of the money and foreign exchange market, as well as the government securities market, and demonstrated the importance of a number of initiatives aimed at improving the effectiveness of monetary policy. The results of the study allow students to apply them during their studies.

Key words: Kazakhstan, financial and credit policy, interest rate, monetary base, inflation targeting.

¹С.К.Барышева, ²Р.Гулимбетова

¹к.эн., и.о. доцента, Университет «Туран»,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: bsk0trz@gmail.com

²докторант, АО «Каспийский общественный университет»,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: gulimbetova.ru@mail.ru

Денежно-кредитная политика как инструмент эффективного управления экономикой

Абстракт. Денежно-кредитная политика является одним из самых мощных инструментов экономической политики, которым владеет государство. Это комплекс мер, направленных на изменение денежной массы, объема кредита, процентной ставки и регулирования банковской системы в целом. Именно поэтому в статье рассматриваются основные вопросы денежно-кредитной политики и его тенденции развития. Другими словами, какие методы и инструменты используются в настоящее время Национальным Банком Республики Казахстан, их основные достоинства и недостатки, макроэкономические результаты денежно-кредитной политики. В связи с этим целью данной статьи является изучение финансово-кредитных методов государственного регулирования экономики Республики Казахстан и понятие денежно-кредитной политики. В ходе исследования использовались экономические методы, используемые при изучении экономических условий. В статье анализируются ситуация и показатели денежно-кредитной политики за последние два года – 2017 и 2018 годы, а также выявлены изменения и тенденции в денежно-кредитной политике в 2019 году. В 2018 году Национальный банк сосредоточился на дальнейшем развитии денежного и валютного рынка, а также рынка государственных ценных бумаг и продемонстрировал важность ряда инициатив, направленных на повышение эффективности денежно-кредитной политики. Результаты исследования позволяют студентам применять их во время учебы.

Ключевые слова: Казахстан, денежно-кредитная политика, процентная ставка, денежная база, инфляционное таргетирование.

Кіріспе

Заманауи нарықтық экономикада нарықтың бақылауына келмейтін және мемлекеттік араласуды талап ететін көптеген элеуметтік-экономикалық мәселелер бар. Тұтастай алғанда, «нарықтық экономика» немесе «нарықтық жүйе» ұғымдары абстрактілі болып табылады, олар көптеген негізгі аспектілердің жоқтығын сипаттайды. Ешқашан бұрын-соңды экономикасы тек нарықтық тегі арқылы жұмыс істейтін бірде-бір ел болмаған (Cochrane, 1998). Нарықтық тетікпен қатар үнемі экономиканы мемлекеттік реттеу механизмі қатар жүреді және одан әрі де солай болмақ.

Нарық тұтастай алғанда экономикалық жүйе емес, тек шаруашылық субъектілерін басқарудың механизмдерінің бірі ғана. Бұл механизм ешқашан біреу ғана болмаған, тіпті А. Смит кезінде де. Ол әрқашан мемлекеттік реттеу механизмімен бірге қолданылған. Тек олардың қолдану үлесі өзгеріске ұшырайды. Бұл жағдайда екі механизм де осы қоғамның салт-дәстүріне негізделеді (Smith, 2007).

Экономиканы мемлекеттік реттеудің қаржы-несиелік әдістері мемлекеттің ақша-несие саясатын біріктіреді. Бұл инфляция деңгейіне және динамикасына, инвестициялық қызметке

және басқа да негізгі макроэкономикалық салдарларға әсер ету арқылы экономикалық өсімнің тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған ақша айналымы мен несие экономикалық реттеу шараларының жиынтығы. Жоғарыда айтылғаннан байқасақ, ақша-несие саясаты өздігінен емес, мемлекеттің басқа реттеуші функцияларымен (инвестициялық реттеу, фискалдық саясат, шағын бизнесті қолдау жүйесі және т.б.) тығыз байланысты. Ақша-несие саясаты – бұл елдің экономикасына әсер етудің өте тиімді құралы және ол көптеген бизнес субъектілердің тәуелсіздігіне нұқсан келтірмейді. Алайда, бұл экономикалық еркіндіктің ауқымын шектейді (онсыз экономикалық қызметтің кез келген саласын реттеу мүмкін емес), үкімет соның нәтижесінде жанама шешімдерге ғана әсер етеді.

Жалпы ақша-несие саясаты баға тұрақтылығын, толық жұмыспен қамтылуын және экономикалық өсуді қамтамасыз етуге бағытталған – бұл оның жоғары және соңғы мақсаттары болып табылады. Дегенмен, іс жүзінде, оның көмегі арқылы ел экономикасының шұғыл қажеттіліктеріне жауап беретін аса ауқымды міндеттерді шешу қажет.

Біз ақша-несие саясаты өте күшті, әрі өте қауіпті құрал екенін ұмытпауымыз керек. Оның

көмегімен дағдарыс жағдайынан да шығуға болады, оған балама болатын экономиканың жағымсыз үрдістерін де ушықтырып жіберуі мүмкін. Жағдайды түбегейлі талдап, ақша-несие саясатының мемлекет экономикасына әсер етуінің баламалы жолдарын қарастырудан кейін ең жоғары деңгейде шешім қабылданады (Калганбаев, 2009). Мемлекеттің орталық банкі ақша-несие саясатының дирижері болып табылады. Орталық банк жүргізген тиімді ақша-несие саясаты болмаса, экономика тиісті деңгейде жұмыс істей алмайды.

Ақша-несие саясатының әкесі – қазіргі заманғы экономист, Нобель сыйлығының лауреаты Милтон Фридман деп саналады. Оның Рэйганомика теориясына негізделген теорияларын көптеген үкіметтер, соның ішінде Англия үкіметі пайдаланады. Көптеген адамдар оны Адам Смит, Маршалл, Кейнс, Леонтьевпен бір қатарға қосады (Verument, 2008).

Бүгінгі таңда ақша-несие саясаты Қазақстан Республикасындағы инфляцияны барынша азайтуға, тұрақты экономикалық өсуді ынталандыруға, валюталық бағамдарды экономикалық тұрғыдан тұрақты деңгейде ұстап тұруға, экспортқа бағытталған және импортты алмастыратын салаларды дамытуға ынталандыратын және елдің валюталық резервтерін елеулі түрде толықтыратын тиімді саясат болып табылады.

Методология

Тақырыпты зерттеудің әдістемелік негізі ретінде монографиялық, салыстырмалы экономикалық талдау әдістері қолданылды. Бұл зерттеу әдістері мемлекеттегі ақша-несие саясатын зерттеп, оның тиімді жақтарын еліміздің мемлекеттік басқару жүйесіне енгізу жолдарын қарастыруды талап етеді. Қазақстан Республикасының ақша-несие саясатының өзіндік ерекшеліктерін зерттеуде талдау мен синтез әдістері қолданылды, оның негізінде мемлекеттегі жүргізіліп отырған ақша-несие саясатының даму заңдылықтары қарастырылып, оларды жүзеге асыру бағыттары көрсетілді. Жалпылама экономикалық зерттеу әдістерін қолдану арқылы тұрақты және тиімді ақша-несие саясатын қолдануға ықпал ететін және кедергі келтіретін факторлар анықталып, талданды. Салыстырмалы талдау әдісін қолдана отырып Қазақстанда ақша-несие саясатының тиімділігін жоғарылату бағыттары қарастырылды.

Сондай-ақ, зерттеу әдістемесі ретінде отандық және шетелдік ғалымдардың банк ісі,

қаржы-экономикалық талдау мен бақылау саласындағы еңбектері, Қазақстан Республикасы заңдары, ҚР Президенті Жарлықтары, ҚР Үкімет Қаулылары, Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің ақша-несие саясатын жүргізуін бағалау мәселелеріне қатысты нормативтік құжаттар табылады. Мақаланы жазуда негізгі ғылыми әдістер және тәсілдер: диалектика заңдары, индуктивті және дедуктивті көзқарас, топтастыру тәсілдері, баланстық әдіс, экономикалық талдау әдістері, деректерге статистикалық өңдеу әдістерін қолдану, синтез және жинақтап қорыту, графикалық әдістер және математикалық-статистикалық әдістер пайдаланылды.

Нәтижесінде экономикалық мерзімді бағылымдар соңғы статистикалық деректермен жұмыс істеуге, сондай-ақ жетекші отандық экономистердің сыни пікірін пайдалануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттерге шолу

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің жүргізіп отырған ақша-несие саясаты мәселесінің өзектілігі мен көпқырлылығы көптеген батыстық, ресейлік және отандық ғалымдардың еңбектерінде зерттеледі. Білім беру басылымдары тұрғысынан мемлекеттік реттеудің қаржылық әдістері мәселесі қарастырылып жатса да, бірқатар авторлар әлі де маңыздылығын атап өткен. Осы тұрғыдан В.Д. Камаевтың еңбектері ерекшеленеді. Қаржы-несиелік реттеудің егжей-тегжейлі теориялық шешімі онда отандық тәжірибені терең талдау арқылы біріктіріледі (Камаев, 2003).

Дегенмен, ең толық шешілетін мәселелер мамандандырылған басылымдарда көрсетілген «Нарықтық экономиканы мемлекеттік реттеу» және «ақша-несие саясаты» ұжымдық авторлық жұмыстары ерекше атап өтіледі. Оқулықтарда нарықтық және өтпелі экономикасы бар елдерді макроэкономикалық реттеудің маңызды аспектілері мен құралдарына, атап айтқанда, мемлекеттің ақша-несие саясатындағы эволюциясына және жаңа үрдістеріне назар аударылған.

Ақша сұранысы және ұсынысы теориясы, ақша нарығындағы тепе-теңдік мемлекеттің экономикалық дамуын тұрақтандыруға бағытталған және негізделген, сонымен қатар таразыға салынған несие саясатын жүргізуге негіз болады. Ақша айналымы саласындағы мемлекеттік іс-шаралардың жиынтығы ақша-несие саясаты деп аталады.

Ақша-несие саясаты ақша айналымы және несие саласындағы, экономикалық өсімді реттеуге, инфляция қарқынын бәсеңдетуге, жұмыспен қамтамасыз етуге және төлем балансын теңестіруге бағытталған іс-шаралар кешенінен тұрады. Ақша-несие саясаты мемлекеттің ұдайы өндіріс процесіне араласуының маңызды әдістерінің бірі (Cosimano, 2011).

Қазіргі таңдағы экономикалық сөздіктер мен глоссарийлерде, оқулықтар мен ғылыми зерттеу жұмыстарына сәйкес ақша-несие саясатына келесідей түсініктемелер беруге болады:

Ақша-несие саясаты – бұл мемлекет жүргізетін бағам және ақша айналымы мен несие саласында, экономиканың тұрақты да, тиімді қызмет атқаруын қамтамасыз етуге, ақша жүйесін тиісті деңгейде ұстап тұруға бағытталып жүзеге асырылатын іс-шаралар. Бұндай саясаттың негізгі құраушысы ашық нарықтағы операциялар, есеп саясаты, міндетті минималды резервтердің бар болуы. Ақша-несие саясатының кең қолданылатын әдістеріне: есептеу пайызының мөлшерлемесін өзгерту, ашық нарықтағы операциялар, міндетті резервтер нормаларын өзгерту, сонымен қатар несиенің жеке бір түрлерін реттеудің таңдаулы әдістері жатады (Иришев, 2009).

Ақша-несие саясаты – бұл үкіметтің орталық банкінің, инфляция деңгейін төмендету, ақша массасының тұрақты өсімі және тұрақты экономикалық өсімнің негізін салу мақсатымен, айналыстағы ақша массасының көлемін, несиелер көлемін, пайыздық мөлшерлемелерді және ақша айналымының басқа да көрсеткіштерін өзгертуге бағытталған іс-шаралар жиынтығы.

Сондай-ақ, ақша-несие саясаты мемлекеттің экономикалық саясатының маңызды бөлімдерінің бірі. Бұл ақша айналымы және несие саласындағы, экономикалық өсімді реттеуге, инфляция қарқынын бәсеңдетуге, жұмыспен қамтамасыз етуге және төлем балансын теңестіруге бағытталған іс-шаралар жиынтығы. Ақша-несие саясаты Ұлттық банк пен Қаржы министрлігінің тығыз байланысымен және басқа да мемлекеттік органдармен бірлесе жүзеге асырылады (Бачиева, 2016).

Ақша-несие саясаты – бұл айналыстағы ақша массасын, несие көлемін, сыйақы (мүдделендіру) мөлшерлемесін өзгертуге жалпы банк жүйесінің қызметін реттеуге бағытталған шаралар жиынтығы. Ақша-несие саясаты айналыстағы ақшаның саны мен құнына әсер ету үшін орталық банк жүргізетін мемлекеттік экономикалық саясаттың бір бөлігін білдіреді. Ұлттық Банк

ақша-несие саясатын баға тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырады (Искаков, 2013).

Ақша-несие саясаты, немесе басқаша айтқанда, монетарлық саясаты – макроэкономикалық тепе-теңдікке жетуге және ұлттық өндірістің оңтайлы өсуін қамтамасыз етуге бағытталған ақша массасы мен ақша бағасын басқару бойынша мемлекеттік экономикалық саясатының бір бөлігі (Arestis, 2005).

Ақша-несие саясаты – бұл инфляцияның белгілі бір деңгейіне және өндірісті тұрақтандыруға қол жеткізу үшін экономикадағы ақша массасын басқару болып табылады (Ganev, 2002).

Осы түсініктерді қорытындылай келе, ақша-несие саясатына мынадай анықтама берсек болады:

Ақша-несие саясаты – ол экономиканың тұрақтылығы мен айналымдағы ақшаның теңгерімін қамтамасыз ету мақсатында орталық банк сияқты өкілетті ұйым тарапынан жүргізілетін кез келген мемлекеттің экономикалық саясатының негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Ал, осы ақша-несие саясатын бәсекелі экономиканы қамтамасыз ету жағдайында қалай жүргізу керектігін анықтау үшін «бәсекелі экономика» терминінің мәніне тоқталайық.

Бәсекелі экономика – нарықтық күштер толық еркіндікке ие және мемлекеттің араласуы барынша аз деңгейдегі экономика. Француздық сатушы Ж. Гурлайға (1712-1759) тиесілі бұл терминді былай аударған жөн: «адамдар өздері қалай дұрыс деп санаса, соны жасасын». Еркін бәсекелестік саясаты батыс елдерінің үкіметтері арасында Кейнстің уақытына дейін жаппай жұмыссыздыққа ұшыраған кезде танымал болды. Ол қайтадан 1960-1970 жылдардың аяғында стагфляция кезеңінде атақты болды.

Елдер арасындағы бәсекелестік күрестің өршуі әлемдік экономикаға көптеген өзгерістер әкелді. Жыл өткен сайын әлемдік шаруашылық қатынастар бірыңғай геэкономикалық жүйе ретінде көптеп қарастырылуда. Бұл жағдайларда кез келген елдің күші мен қуаты оның өндірушілерінің бәсекеге қабілеттілігімен анықталады. Ұлттық нарықта неғұрлым бәсекелестік күшті және оның формалары алуан болса, соғұрлым әлемдік нарықта елдің бәсекеге қабілеттілік деңгейі жоғары болмақ.

Бәсекеге қабілеттілік мәселесі экономикалық ғылымдар арасында аз зерттелген салалардың бірі болып табылады. Адам Смит «Табиғат және халықтар байлығының себептері туралы зерттеу» атты еңбегінде көрінбейтін қол әлемді

басқарады, сондықтан нарықтық экономика құламайды, ал бәсекелестік бәрін өз орнына қояды, өзінің жеке мүдделерін қанағаттандыруға ұмтылған адамдар ақыр соңында қоғам үшін жұмыс істейді деп айтқан болатын. Дегенмен, 1970 ж. басында, бәсекелестік тақырыбына көп назар аударылғанымен, оны дайындауда инновациялық идеялар аз енгізілді (Смит, 1993). Бәсекеге қабілеттілік түсінігінің заманауи көрінісін негізінен америкалық ғалым М. Портердің әзірлемелері айқындады. Ол елдің бәсекеге қабілеттілігі түсінігін өндіріспен байланыстырды. Осыған ұқсас ойды әйгілі америкалық ғалымдар Д. Доллар және Э. Вульф ұстанады, олардың тұжырымы бойынша, жоғары технологиялар негізінде халықаралық саудада табыстылықты, еңбекақыны және табыс жоғары өндірісті үйлестірген ел бәсекеге қабілетті болып саналады.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақстанның ақша-несие саясаты, табиғи америкалық, ағылшын немесе қандай болмасын басқа да монетарлық саясатты жүргізуші нарықтық экономикасы дамыған елдердегідей болуы мүмкін емес, демек бұл тақырып әлі де ұзақ зерттеуді талап етеді. Ақша-несие саясатының теориясы жеткілікті толық өңделген, бірақ ол қазақстандық экономикаға бейімделуге мұқтаж екені анық.

Ақша-несие саясатын негіздеу, оның стратегиясы мен тактикасын анықтау ең алдымен теориялық принциптердің айқындалуын және оның ішкі механизмдерінің ашылғанын талап етеді.

Әлемдік қаржы нарықтарындағы тұрақсыздық шарттарында мемлекеттің бәсекелі экономиканы қамтамасыз ету жағдайындағы ақша-несие саясатын зерттеу мәні бірнеше есе өседі. Қазақстан Республикасының экономикасы күрделі қаржылық күйзелістерге ұшыраған емес, сондықтан бұндай құбылыстарға қарсы қажетті тәжірибе жоқ, аталған мәселе бойынша терең ғылыми зерттеулер де жоқ. Қазақстанның экономикасы бүкіл әлемдік экономика сияқты кезендік дамудың объективті фазасына көшуде. Әдетте, экономиканың қарқынды өсуінен кейін оның өсімінің тежелу фазасы орын алады. Бұндай жағдайда елімізге, макро және микро деңгейде, әсіресе экономикалық жүйенің, экономикалық сфералар мен салаларын айналым құралдарымен қамтамасыз ететін негізгі құрылым болып табылатын қаржылық салада орын алып жатқан қиын

экономикалық құбылыстарды басқаруға жаңа көзқарас қажет.

Сонымен бірге, Қазақстан экономикасында бірқатар дағдарыстық жағдайлар соңына дейін әлі де жойылмай келеді. Экономиканың кейбір салаларында өндірістің құлдырауы тоқтатылмады, салық салу және бюджеттік кірісті арттыру проблемалары орын алуда, мемлекеттік ішкі және сыртқы қарыздар мөлшерінің өсуі жалғасуда және мемлекеттің экономикалық қауіпсіздік табалдырығының мағынасына жақындады, өндірістік салаға берілетін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелер жоғары болып қалуда, шаруашылық жүргізуші субъектілердің инвестициялық белсенділігі тиісті деңгейде емес және т.б. Мұның барлығы ақша-несиелік реттеу бойынша шаралар бюджеттік шығындар мен салық салуды басқару жөніндегі мемлекеттік шаралармен тығыз байланысты болу керектігін дәлелдейді.

Өзінің даму сатысында Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ақша-несиелік реттеудің барлық құралдарын қолданады. Сонымен қатар мұнда ең тиімдісі Ұлттық Банктің қолданатын негізгі әдістері экономикалық болып табылуы.

Ұлттық Банк Ұлттық валютаны енгізген уақыттан бері, әсіресе соңғы 3-4 жылда, тұрақты, экономикалық жағдайға сай ақша-несие саясатын жүргізуде. Сонымен қатар Ұлттық Банк өзіне жүктелетін ақша-несие саясатының классикалық функцияларын орындап дүниежүзінде қолданатын ақша-несие саясатының құралдарын да жүзеге асырады.

Ақша-несие саясаты мемлекеттің экономикалық шаруашылығының дамуында беделді сипатқа ие. Жаңа жағдайлардағы ақша-несие саясаты елдегі қаржы саласының ядросы болып табылатын банктік жүйені тұрақтандыруды мақсат етеді және экономиканың негізгі көздерін дамытуға қажетті шараларды жүргізеді.

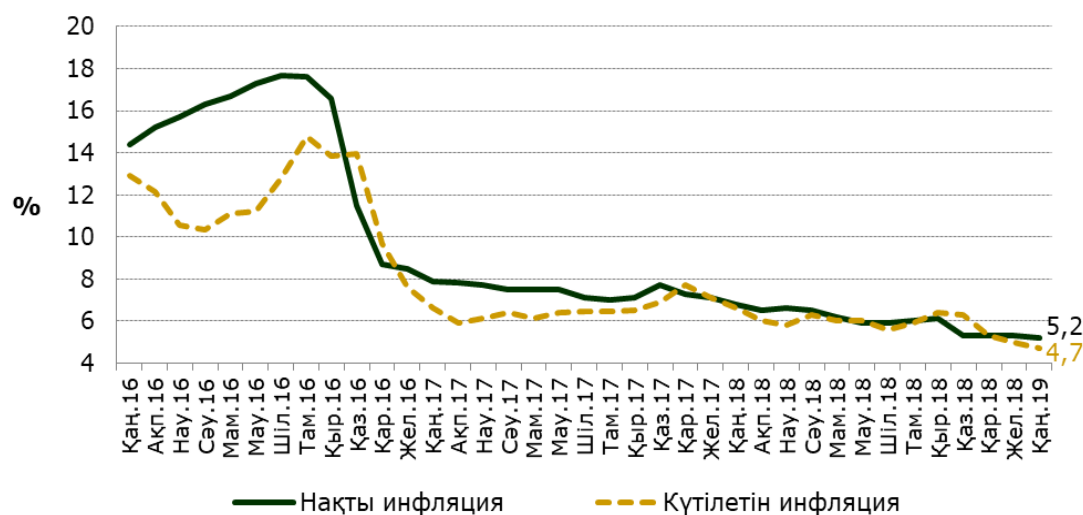
Ақшалай жүйе – ұлттық заңдармен реттелетін елдегі ақша айналымын ұйымдастырушы. Қазақстан Республикасындағы ақша-несие жүйесі Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 30 наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» заңының № 2155 Жарлығына сәйкес ұйымдастырылды.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі заңға сәйкес Қазақстан Республикасының мемлекеттік ақша-несие саясатын айқындайтын және жүзеге асыратын жалғыз орган болып табылады. Ақша-несие саясаты

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен төмен инфляцияны және ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін жүзеге асырылады.

2017 жылы ақша-несие саясаты инфляциялық таргеттеу қағидаларына сәйкес жүргізілді

(Кушекбаев, 2018). Ұлттық Банктің шаралары, пайыздық мөлшерлемелер саясатын қоса алғанда, 2017 жылға белгіленген мақсатты дәліздің 6-8% шегінде анықталған инфляциялық көрсеткіштерге қол жеткізуге бағытталған болды. Оны 1-суреттен көрсек болады.

1-сурет – Инфляция және күтілетін инфляция

Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

2016 және 2017 жылғы бірінші жартыжылдықтағы орташа деңгейдегі ақша-несие саясатының нәтижесінде, сондай-ақ қолайлы сыртқы және ішкі жағдайлардың әсерінен инфляция процесі баяулады. Жылдық инфляция 2016 жылы желтоқсанда 8,5%-дан 2017 жылы қазан айында 7,7%-ға дейін төмендеді, бұл жыл бойында мақсатты шекте қалып отырды. Сонымен бірге, ақша-несие саясаты саласында шешімдер қабылдау кезінде нақты инфляция деңгейімен қатар ҚР ҰБ-ның болжамдық көрсеткіштері: инфляциялық күтулер мен нарықтағы жаңа үрдістер ескерілді (Рябова, 2017).

Бақылаушы қабылданған шешімдердің ақша-несие жағдайын кезең-кезеңмен жеңілдетуге бағытталғанын атап өтті. 2017 жылы базалық мөлшерлеме деңгейі бірте-бірте 12%-дан 10,25%-ға дейін төмендеді. Ақша-несие саясатының біртіндеп жеңілдеуі қаржы нарығының тұрақтылығын қамтамасыз етті. Сондай-ақ, Ұлттық Банк банк секторын қаржылық нығайтуға бағытталған бағдарламаны әзірледі, ол негізгі банкке қолдау көрсетуді және ірі және әлеуметтік маңызды банктердің қаржылық тұрақтылығын арттырды. Осы

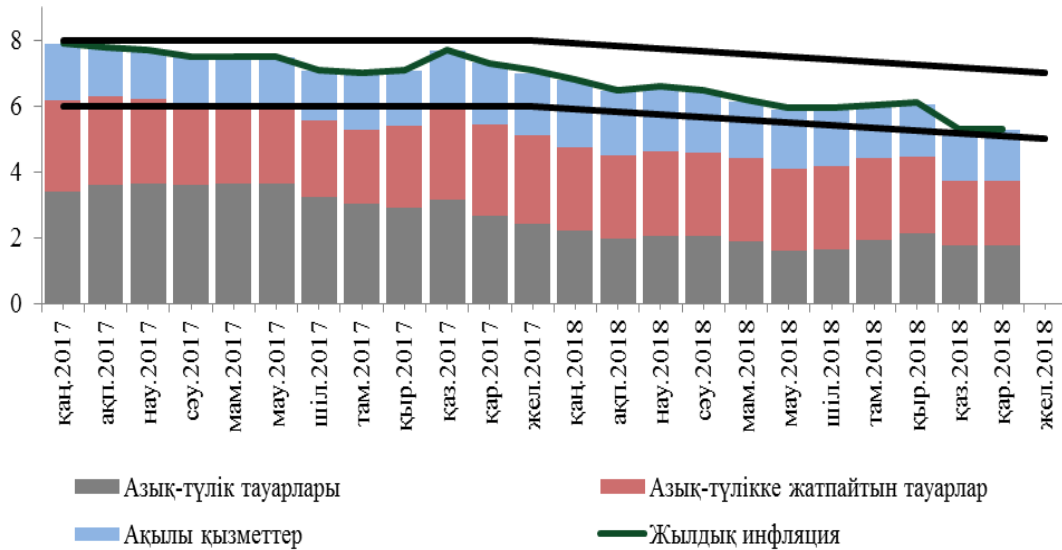
бағдарламаға сәйкес, орталық банктің бөлінген қаржысы жалпы 1,2 трлн теңгеден асты.

Ақша-несие саясатының операциялық шаралары ақша нарығындағы мөлшерлемелердің тұрақтылығын, сондай-ақ TONIA мақсатты мөлшерлемесін пайыздық база дәлізінде ұстап тұруды қамтамасыз етті (Kahn, 2002). Сонымен бірге, өтімділік профициті мөлшерлемені негізінен пайыздық мөлшерлеме дәлізінің төменгі шекарасында екенін көрсетті. Сонымен бірге, 2016 жылы инверсионды формада болған тәуекелсіз кірістілік қисығы ҚР Қаржы министрлігімен бірге кірістіліктің қисық сызығын қалыптастыру үшін қабылданған шаралар аясында қалыпқа келтіруге ұмтылды.

2018 жылы ақша-несие саясаты «Қазақстан Республикасының ақша-несие саясатының негізгі бағыттарының» бұрынғы Ұлттық Банк белгілеген қағидалар мен тәсілдерге негізделген және орташа мерзімді инфляцияға қол жеткізуге бағытталған болды. Инфляциялық таргеттеу режимі инфляциялық көрсеткіштерге қол жеткізуге әкелетін шешімдерді анықтады. Мақсатты дәліз 2018 жылдың аяғында 5-7% шегінде болды.

2018 жылы жылдық инфляция төмендеу үрдісін көрсетті, ол қараша айында 5,3%-ды (2017 жылы желтоқсанда – 7,1%) құрады, яғни

мақсатты дәліздің төменгі шекарасына жақын болды (2-сурет). Жыл соңына дейін дәліздегі инфляция жалғасады деп күтілді.

2-сурет – Инфляцияның динамикасы және оның компоненттерінің үлесі, %
Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

Инфляциялық қысымның біртіндеп төмендеуі сауда әріптестерінің елдеріндегі инфляцияның төмен болуы себебінен бейтараптық деңгейге дейін, сондай-ақ инфляцияның шектеулі импортына жақын деңгейде ақша-несие саясатының тұрақтылығын сақтау арқылы қолдау тапты. Бұдан басқа, азық-түлік нарықтарында жеткілікті ұсыныс жағдайы және көрсетілетін қызметтер бағасының баяулауы байқалды. Инфляцияның жылдам төмендеуіне тежеуші фактор нақты кірісінің өсуін және тұтынушылық несиенің өсуін қалыпқа келтіру нәтижесінде жиынтық сұраныстың кеңеюі болды.

2018 жылы теңгенің айырбас бағамының және ішкі бағалардың өзгерісі арасындағы байланыстың әлсіреуі байқалды. Теңге бағамының әлсіреуінен инфляция баяулады, оның айырбастау бағамы 2018 жылдың 11 айында 11,8%-ға (2017 жылға -0,3%-ға) төмендеді.

Инфляцияны қабылдау және халықтың инфляциялық күтулері ұзақ мерзімді төмендеу үрдісін жалғастырды. Алайда, қысқа мерзімді перспективада инфляциялық күтулер тұрақсыз болып қалды және жағымсыз факторлардың әсеріне ұшырады, әсіресе белгілі тауар нарығындағы сұраныс пен валюта бағамы сұранысында.

Мәселен, 2018 жылғы қарашада халықтан сауалнама негізінде есептелген инфляциясы (респонденттердің соңғы 12 айдағы инфляция деңгейін жеке-жеке көрсетуі) 16,8% болды, бұл нақты инфляцияға қарағанда 3 еседен жоғары. Соған қарамастан, инфляциялық күтулердің динамикасы инфляциялық тәуекелдер деңгейін айтарлықтай жақсы айқындайды. Осыған байланысты ол базалық мөлшерлеме деңгейін анықтаудағы негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады.

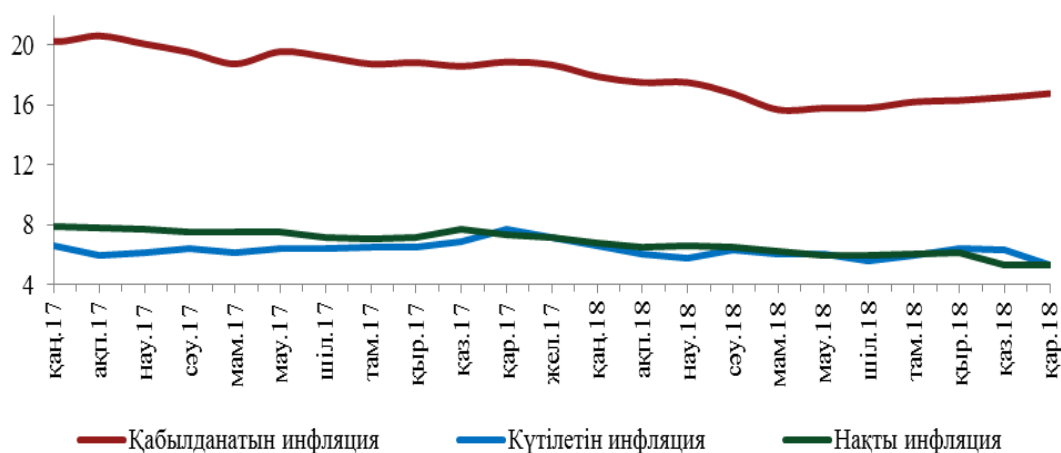
12 айда күтілетін инфляцияны сандық бағалау жыл басындағы 7,1%-дан 2018 жылғы қарашада 5,3%-ға дейін төмендеді (3-сурет).

Инфляцияның күтіліп отырған төмендеу қарқынының жоғары болуымен Ұлттық Банк 2018 жылдың бірінші жартысында базалық мөлшерлемені біртіндеп төмендету туралы шешім қабылдады, маусым айында 10,25%-дан 9,00%-ға дейін төмендетілді.

Алайда, тамыздың басынан бастап сыртқы нарықтардағы жағдай АҚШ пен бірқатар елдер арасындағы халықаралық саудалық қақтығыстардың нашарлауымен, сондай-ақ АҚШ-тың санкцияларымен сипатталады, олар әлемдік экономикалық өсуге кедергі келтіргені анық. Бұдан басқа, ФРЖ пайыздық

мөлшерлемесін көтеру саясатын жалғастыру және соның нәтижесінде АҚШ валютасындағы активтердің жоғары тартымдылығы дамушы

елдерден капиталдың ағыны мен олардың ұлттық валюталарының әлсіреуіне себепші болады.

3-сурет – Халықтың инфляцияны қабылдауын бағалау, %
Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

Нәтижесінде инфляциялық факторлардың одан әрі динамикасына қатысты белгісіздік байқалды. Ұлттық Банктің мамыр-маусым және тамыз-қыркүйек айларында өткізген болжамдарының нәтижелері бойынша бағалауы инфляциялық тәуекелдердің 1-2 жылдағы ұлғаюын көрсетеді. Осыған байланысты, қазан айында Ұлттық Банк базалық мөлшерлемені 9,25%-ға көтерді.

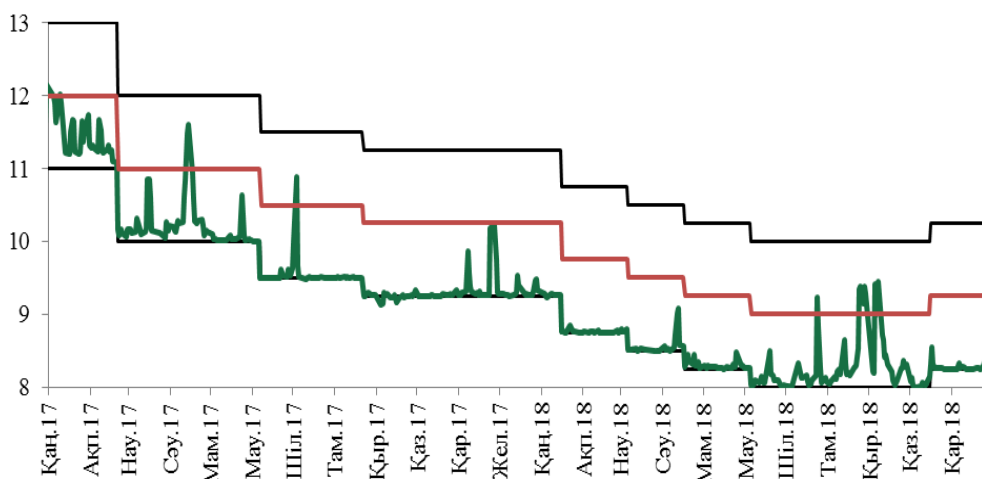
Тамызда және қыркүйекте Ресейге қатысты қатаң санкциялар туралы ақпарат аясында ресей рублінің айтарлықтай әлсіреуі жүрді, нәтижесінде ішкі валюта нарығындағы құбылмалылық байқалып, теңгенің айырбастау бағамына қысым жасалды. Сонымен шетел валютасына деген сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімді қалпына келтіру мақсатында Ұлттық Банк 2017 жылдың қазан айынан бері бірінші рет 2018 жылдың қыркүйегінде ішкі валюта нарығына 520,6 млн. АҚШ доллары көлемінде араласты. Бұл интервенциялар теңге бағамының өзгеруіне әсер етпеді, бірақ теріс жағдайды төмендетті, бұл іргелі факторлардың динамикасына байланысты болмаған теңгенің әлсіреуіне әкелді.

2018 жылы теңгелік өтімділіктің құрылымдық профициті банк жүйесінде қалды. Өтімділіктің негізгі бөлігін Ұлттық Банк 7 және 28

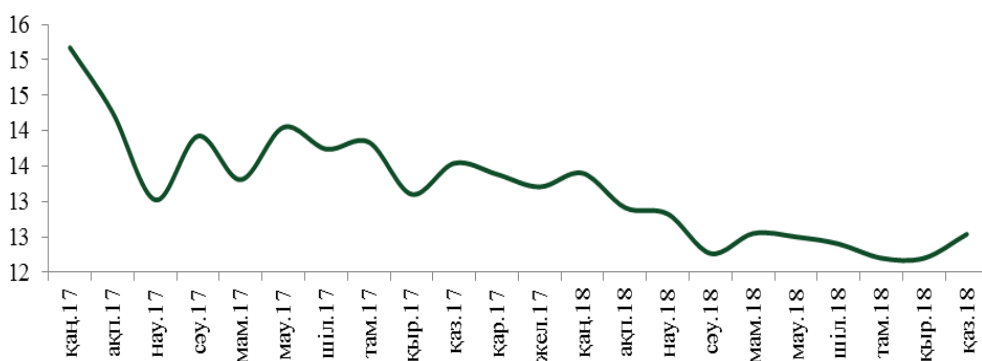
күндік қысқа мерзімді ноттарды пайдалана отырып қайтарып алды. 3, 6 және 12 ай өтеу мерзімі бар қысқа мерзімді ноталардың шығарылымы қаржы нарығындағы кірістілік қисығын қалыптастыруға бағытталған еді.

Ақша-несие саясатының операциялық шаралары TONIA мақсатты мөлшерлемесін базалық пайыздық дәліз шеңберінде сақтауды қамтамасыз етті. Сонымен бірге, құрылымдық өтімділік профициті негізінен пайыздық дәліздің төменгі шекарасында болған мөлшерлемені анықтады. Дәліздің ортасына пайыздық мөлшерлеменің бөлек шығыны АҚШ долларына қатысты теңгенің әлсіреуі аясында теңгенің өтімділігіне деген сұраныстың артуына байланысты болды (4-сурет).

Экономикалық белсенділіктің бірте-бірте қалпына келуі және инфляциялық қысымның төмендеуі несиелік белсенділіктің өсуіне ықпал етті. Депозиттерді қаржыландырудың шығындарын және тәуекелдерін азайту, банктер арасындағы бәсекелестікті арттыру және өтімділік коэффициентін жақсарту, сондай-ақ базалық мөлшерлемені біртіндеп төмендету, қарыз алушыларға несие беру шарттары және несиелер бойынша сыйақы мөлшерлемелерін жұмсарту басталды (5-сурет).

4-сурет – Базалық мөлшерлеме дәлізі және TONIA индикаторы, %
Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

5-сурет – Занды тұлғаларға теңгемен берілетін несиелер бойынша мөлшерлеме, %
Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

«7-20-25» бағдарламасының жұмыс істеуі аясында ипотекалық несиелендіру іске қосылды. Соңғы 12 ай ішінде банктер, лицензиялары жойылған немесе қайта құрылымдалғандардан басқа, несиелер портфелін 2018 жылдың аяғындағы жағдай бойынша 8,3% немесе 966,5 млрд. теңгеге ұлғайтты.

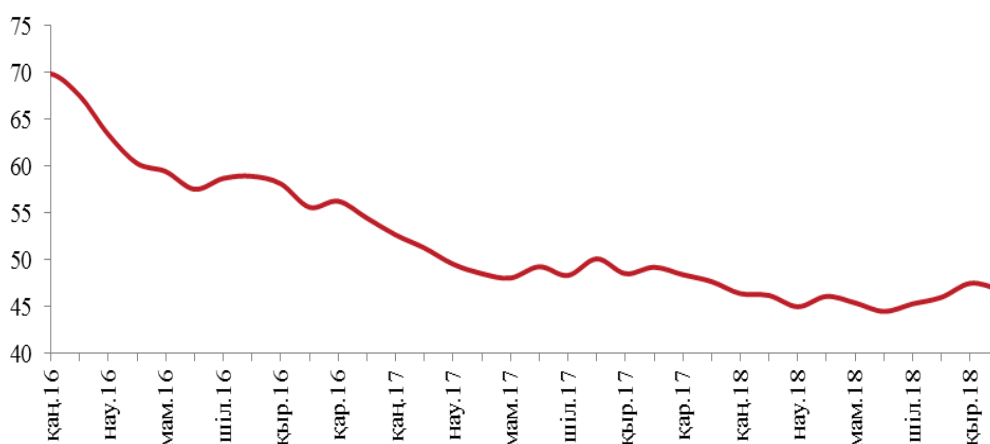
Банктердің қаржыландыру базасы негізінен клиенттердің депозиттері болып табылады, дедоларизация үрдісінің жалғасуы – 2018 жылдың қазан айының соңында 46,9% дейін көрінді (6-сурет). Дедоларизация теңге мен валюталық депозиттер арасындағы арбитраж арқылы жүзеге асады.

2018 жылы Ұлттық Банк ақшаны және валюталық нарықтарды, сондай-ақ мемлекеттік бағалы қағаздар нарығын одан әрі дамытуға бағытталған, демек, ақша-несиелер саясатының тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар

бастамаларды жүзеге асырды (Шамсивалиев, 2018).

Ақша-несиелер саясаты қаржы нарығының тұрақтылығын сақтауға, сақтандыру нарығын одан әрі дамытуға, бағалы қағаздар нарығын дамытуға және банк жүйесін нығайтуға, экономиканың нақты секторына банктік несиеленудің одан әрі өсуіне жағдай жасауға, сондай-ақ жинақталған зейнетақы жүйесін жақсартуға мүмкіндік береді.

2019 жылы Ұлттық Банк шаруашылық жүргізуші субъектілердің инфляциялық күтуін тұрақтандыру және нығайту жөніндегі шараларды жалғастырады. Инфляциялық күтулерді белгілеу, олардың бірте-бірте төмендеуін қамтамасыз ету экономиканың ішкі және сыртқы күйзелістерге тұрақтылығын арттырады, бұл өз кезегінде ақша-несиелер саясатының мақсаттарына жетудің тиімділігіне оң әсер етеді.

6-сурет – Шетел валютасындағы депозиттердің үлесі, %
Дереккөз: ҚР ҰБ ресми интернет ресурсы <https://nationalbank.kz>

2019 жылы Ұлттық Банк жаңа қадағалау практикасын – Еуропалық Одақ елдерінің, АҚШ пен ЕЭО (Ресей, Белоруссия) елдерінің тәжірибесі негізінде жүзеге асырылатын тәуекелге негізделген тәсілдерді енгізеді. Банк секторын жетілдіру және реттеу мен қадағалаудың жаңа тәсілдері банк салымшылары үшін тәуекелдерді айтарлықтай азайтады.

Тәуелсіздіктің жылдар ішінде Қазақстан қаржы секторының барлық сегменттерін дамытуда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді. Қазіргі уақытта Қазақстанның қаржы жүйесі ТМД-ның басқа елдерімен салыстырғанда мемлекеттің араласуынан қорғалған, дамыған, ашық әрі таза болып табылады.

Қорытынды

Ақша-несие саясаты – мемлекеттің иелігінде болатын экономикалық саясаттың ең қуатты құралдарының бірі. Резервтік норманың қайта қаралуы, дисконттау мөлшерлемесінің өзгеруі және ашық нарықта операциялар сияқты Орталық банк ақша массасына және оның көмегімен нақты ұлттық өнімге, жұмыспен қамтуға және баға индексіне шешуші әсер етеді (Kondybayeva, 2013).

Мемлекеттік реттеу – біртекті элементтерді қамтитын жүйе болып табылады: мақсаттар, әдістер, құралдар, мультипликаторлар және т.б. Жүйедегі гетерогенді элементтердің комбинациясы неғұрлым табысты болса және оның құрылымы ағымдағы экономикалық жағдайға сәйкес болса, соғұрлым нарықтан тыс тиімді

әлеуметтік-экономикалық мәселелер шешіледі (Ganev, 2002).

Экономиканы мемлекеттік реттеудің негізгі элементтерінің бірі ақша саясаты болып табылады (Starr, 2005). Ақша-несие саясаты – елдегі орталық банк не тікелей мемлекеттік ықпал ету арқылы ақша массасы мен ақша айналымын реттеу. Ақша-несие саясаты ақша-несие жүйесінің дұрыс жұмыс істеуін және ақша айналымының тұрақтылығын қамтамасыз етеді, оның әсері ақшаға да, бағаға да тікелей маңызды болып келеді.

Ақша-несие саясаты фискалдық саясат сияқты тұрақтандырудың мақсаттарын белгілейді, олар: экономикалық жүйенің тұрақтылығы мен тиімділігін арттыру, дағдарыстан шығу, жұмыспен қамту және экономикалық өсуді қамтамасыз ету. Сонымен бірге, фискалдық саясаттың қарсы циклдік сипаты бар, ол бюджет пен салықтарға байланысты, ал ақша-несие саясаты ақша айналымын тұрақтандырумен шектеледі және ақша массасына негізделген.

Қайта қаржыландыру саясаты, ашық нарық операциялары, резервтік саясат, өтімділік саясаты мемлекеттік ақша-несие саясаттың құрамдас бөлігі болып табылады. Осы құралдардың барлығы айналыстағы ақша массасын және жеке ақшалай агрегаттарды реттеуге мүмкіндік береді және сол арқылы нарықтық бағалардың динамикасына, инфляция деңгейіне, өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы тауар-ақшалай қатынастарға, нарықтық айырбасқа, нарық субъектілерінің кірістеріне және шығыстарына жанама әсер етеді.

Әдебиеттер

- «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 наурыздағы № 2155 Заңы.
- Arestis P., Basu S., Mallick S. Financial globalization: the need for a single currency and a global central bank // *Journal of Post Keynesian Economics*. – Spring. – 2005 – vol. 27. – № 3.
- Berument H., Dincer N. Measuring the effects of monetary policy for turkey // *Journal of Economics Cooperation*. – 2008. – vol. 29(1), pp. 83-110.
- Cochrane J. What do the vars mean? Measuring the output effects of monetary policy // *Journal of Monetary Economics*. – 1998. – vol. 41(2), pp. 277-300.
- Cosimano T.F., Hakura D.S. Bank Behavior in Response to Basel III: A Cross-Country Analysis. – International Monetary Fund. – 2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp/wp11119.pdf>.
- Ganev G., Krisztina M., Krzysztof R., Przemyslaw W. Transmission mechanism of monetary policy in central & Eastern Europe. – Centre for Social & Economic Research (CASE). – vol. 52, pp. 114-121.
- IMF Report «World Economic Outlook. October 2016». – 2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>
- Kahn M., Shmuel K., Oded S. Real & nominal effects of central bank monetary policy // *Journal of Monetary Economics*. – 2002. – vol. 49, pp. 1493-1519.
- Kondybayeva S.K., Ishuova Z.S. The effect of monetary policy on real house price growth in the Republic of Kazakhstan: a vector autoregression analysis // *World Applied Sciences Journal*. – 2013. – vol. 22(10), pp. 1384-1394.
- Burn-Callander R. The history of money: from barter to bitcoin. – 2017, <http://www.telegraph.co.uk/finance/businessclub/money/11174013/The-history-of-money-from-barter-to-bitcoin.html>
- Smith A. Study on the nature and causes of the wealth of Nations. – М.: Eksmo. – 2007, 960 p.
- Starr M. Does money matter in the cis? Effects of monetary policy on output and prices // *Journal of Comparative Economics*. – 2005. – vol. 33, pp. 441-461.
- UN Report «World Economic Situation and Prospects 2015». – 2016, www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp/2015wesp_full_en.pdf.
- Искаков У.М. Банк ісі. Оқулық. – Алматы: Экономика. – 2013, 557 б.
- Бачиева Ф.А., Маркелова М.А. Современные аспекты денежно-кредитной политики Национального банка РК // *Интернаука*. – 2016. – № 2-1(2), С. 48-50.
- Иришев Б.К. Денежно-кредитная политика: концепция и механизм. – Алматы: Ғылым, 2009, 368 с.
- Калганбаев Н. Ә., Макашева Е. Д., Мейрхан М. Экономиканы ақша-несиелік реттеу. – Алматы: ҚазККА. – 2009, 102 б.
- Кушекбаев Н.М., Кузенный В.С., Фадеев А.А. Инфляционное таргетирование и основные факторы, оказывающие давление на инфляционные процессы в экономике Республики Казахстан // *Современная наука: проблемы и перспективы развития. Международная научно-практическая конференция. Сборник статей: в 3 частях*. – 2018, С. 121-124.
- Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2018 жылғы 29 қарашадағы № 308 қаулысымен мақұлданған Қазақстан Республикасының 2019 жылға арналған ақша-несие саясатының негізгі бағыттары
- Қазақстан Ұлттық Банкі ресми интернет-ресурсы <https://nationalbank.kz>
- Рябова Н.Н., Иткин Б.С. Реализация денежно-кредитной политики в РК // *Проблемы экономики, организации и управления в России и мире: Материалы XIV международной научно-практической конференции*. – 2017. – С. 152-153.
- Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I-III). – М.: Наука. – 1993, 572 с.
- Шамсивалиев Э.М. Денежно-кредитная политика национального банка РК: перспективы и развитие // *Идеи молодых ученых: экономика и агроинженерия: Материалы студенческой научной конференции Института агроинженерии с международным участием*. – 2018. – С. 366-370.
- Камаев В.Д. Экономическая теория: учебник для студентов высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – 2003. – 592 с.

References

- «Qazaqstan Respýblikasynyń Ulttyq Banki týraly» Qazaqstan Respýblikasynyń [About the national Bank of the Republic of Kazakhstan] 1995 jylǵy 30 naýryzdaǵy № 2155 Zańy.
- Arestis P., Basu S., Mallick S. (2005) Financial globalization: the need for a single currency and a global central bank. *Journal of Post Keynesian Economics*, Spring, vol. 27, № 3.
- Bachiyeva F.A., Markelova M.A. (2016) Sovremennyye aspekty denezhno-kreditnoy politiki Natsional'nogobanka RK [Modern aspects of the monetary policy of the National Bank of the Republic of Kazakhstan]. *Internauka*, № 2-1(2), pp. 48-50.
- Berument H., Dincer N. (2008) Measuring the effects of monetary policy for turkey. *Journal of Economics Cooperation*, vol. 29(1), pp. 83-110.
- Burn-Callander R. (2017) The history of money: from barter to bitcoin, <http://www.telegraph.co.uk/finance/businessclub/money/11174013/The-history-of-money-from-barter-to-bitcoin.html>
- Cochrane J. (1998) What do the vars mean? Measuring the output effects of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, vol. 41(2), pp. 277-300.
- Cosimano T.F., Hakura D.S. (2011) Bank Behavior in Response to Basel III: A Cross-Country Analysis. *International Monetary Fund*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp/wp11119.pdf>.

- Ganev G., Krisztina M., Krzysztof R., Przemyslaw W. (2002) Transmission mechanism of monetary policy in central & Eastern Europe. Centre for Social & Economic Research (CASE), vol. 52, pp. 114-121.
- IMF Report «World Economic Outlook. October 2016» <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>
- Irishev B.K. (2009) Denejno-kreditnaia politika: kontseptsia i mehanizm [Monetary policy: concept and mechanism]. Almaty: Chylym, 368 p.
- Iskakov Y.M. (2013) Bank isi [Banking], Oqylyq. Almaty: Ekonomika, 557 p.
- Kahn M., Shmuel K., Oded S. (2002) Real & nominal effects of central bank monetary policy. Journal of Monetary Economics, vol. 49, pp. 1493-1519.
- Kalgaubaev N.Á., Makasheva E.D., Meirhan M. (2009) Ekonomikany aqsha-nesielik retteý [Economy monetary control]. 102 p.
- Kamaev V.D. (2003) Ekonomicheskaiia teoriia [Economic theory]. Ýchebnik dlia stýdentov vyssh. ýcheb. zavedeni. M.: Gýmanit. izd. tsentr VLADOS, 592 p.
- Kondybayeva S.K., Ishuova Z.S. (2013) The effect of monetary policy on real house price growth in the Republic of Kazakhstan: a vector autoregression analysis. World Applied Sciences Journal, vol. 22(10), pp. 1384-1394.
- Kýshekbaev N.M., Kýzennyi V.S., Fadeev A.A. (2018) Inflatsionnoe targetirovanie i osnovnye faktory, okazyvaiúie davlenie na inflatsionnye protsessy v ekonomike Respýbliki Kazahstan [Inflation targeting and the main factors exerting pressure on inflation processes in the economy of the Republic of Kazakhstan]. Sovremennaiia náýka: problemy i perspektivy razvitiia. Mejdýnarodnaia náychno-prakticheskaiia konferentsiia. Sbornik statei: v 3 chastiah, pp. 121-124.
- Qazaqstan Respýblikasy Ulttyq Banki Basqarmasynyñ 2018 jylgy [Main directions of monetary policy of the Republic of Kazakhstan for 2019] 29 qarashadaғы № 308 qaýlysymen maquldangán Qazaqstan Respýblikasynyñ 2019 jylga arnalğan aqsha-nesie saiasatynyñ negizgi baғыttary
- Qazaqstan Ulttyq Banki resmı internet-resýrsy <https://nationalbank.kz>
- Riabova N.N., Itkin B.S. (2017) Realizatsiia denejno-kreditnoi politiki v RK [Implementation of monetary policy in Kazakhstan]. Problemy ekonomiki, organizatsii i ýpravleniia v Rossii i mire Materialy XIV mejdýnarodnoi náychno-prakticheskoi konferentsii, pp. 152-153.
- Shamsivaliev E.M. (2018) Denejno-kreditnaia politika natsionalnogo banka RK: perspektivy i razvitie [Monetary policy of the national Bank of Kazakhstan: prospects and development]. Ideri molodyh ýchenyh: ekonomika i agromjenereniia Materialy stýdencheskoi náychnoi konferentsii Institutya agromjenereniia s mejdýnarodnym ýchastiem, pp. 366-370.
- Smit A. (1993) Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov (knigi I-III) [Research on the nature and causes of the wealth of peoples (books I-III)]. M.: Náýka, 572 p.
- Smith A. (2007) Study on the nature and causes of the wealth of Nations. M.: Eksmo, 960 p.
- Starr M. (2005) Does money matter in the cis? Effects of monetary policy on output and prices. Journal of Comparative Economics, vol. 33, pp. 441-461.
- UN Report «World Economic Situation and Prospects 2015», www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp/2015wesp_full_en.pdf